

DR. IVAN LAH:

Matija Gubec.

(1573—1923)

(Konec.)

ačele so se gibati slovenske vasi. Ljudje so se zbirali pred hišami in so gledali strašna znamenja na nebu. Tri solnca in tri mavrice so videli in so ugibali, kaj naj vse to pomeni. Hipoma pa je stal med njimi starc-agitator za kmetiški upor.

»Nič ne veste, kaj vse to pomenja,«
glas jim kot grom zagrmí...

Trikrat mesec bo se še pomladil,
mavrice pravijo tri,
vigred solnce kaže vam zeleno,
solnce rdeče je — kri.

Kri bo tekla za svobodo zlato,
solnca nam priča soj zlat,
tresla bo pred nami se gospoda,
tresel tiranov se grad.

Čija zemlja ta? Čigavi mi smo?
Sme se teptati naš rod?
Kaj je kmet? Kaj ni on tudi človek?
Človek mar sam je gospod?

Vidite — tam gor v oblakih vojsko,
Bog sam bori se za nas!
Angele na konjih glejte z meči,
skoro i naš pride čas!

Punt slovenski — tiho — že se sklepa,
koder naš jezik doma!
Zveza sveta tajna veže kmete,
Naša naj pravda velja!

Kaj stojite tu omahovaje?
Znak že z nebes vam je dan!
Tlake jarem — he, vam je li sladek,
z nami, o brati, na bran!

»Pojdemo, vsi gremo v boj za pravdo,«
vse se poslancu roti.
Gradu v gori črnem nad selom
tisoč pesti zapreti.

Tako se je torej začelo. Zdelo se je, da se gibljejo nebeške in pozemske moči. Kralj Matjaž se je prebujal v svoji gori, in zmaji po votlinah so rožljali s svojimi verigami. Možje so si dali za klobuk petelinja peresa in zimzelen (bršljan). To je bil poslej skrivni znak upornikov, tako so se poznali med seboj. Toda čas vzgaja ljudi, in tudi v nekdanj svobodoljubni slovenski duši je tekom stoletij vzrasla hlapčevska natura, posebno ker so jo mnogo premalo varovali spomini slavne preteklosti, kakor je bilo to pri srbskem delu našega naroda. Zato bi bil tudi nad njimi vzkliknil pesnik: »In šli so boj bojevati brez upa zmage.«

Pretežka je bila železna pest nad njimi, da bi jo bili mogli zdrobiti z golimi rokami.

In res so izkušali previdni uporniki dokazati tudi na višjem mestu, da je pravica na njih strani. Plemstvo je raslo kmetu in cesarju čez glavo, zato so kmetje izkušali podati cesarju pritožbe proti krivicam samolastne gospode. Tako je prišlo do avdijence pri cesarju Maksu I. 1515.

Cesar sedi v Augsburgu in je že utrujen od pritožb. Zunaj stoje slovenski kmetje in čakajo na zaslišanje. Redkokje je narisana slovenski kmet s tako krepkimi potezami, s tako samozavestjo in s takim ponosom kakor v tem prizoru, ko jih je pesnik privedel pred cesarja:

In vstopijo v škornjih visokih
pa v irhastih hlačah možjé,
po prsih jim gumbi srebrni,
a plašči do gležnjev vise.

»Kjer Sava nam vre iz Triglava,
kjer v Adrijo Soča hiti,
kjer vije deroča se Drava,
kjer Mura zelena šumi,

tam biva naš narod ti zvesti,
od tam smo poslanci doma,
a žezlo mogočno tam tvoje,
nam zdi se, že več ne velja.

Karkoli se komu poljubi,
počenjati z nami sme vsak,
po hrbtu pretepa nas Turek,
a v lice nas bije graščak.

Me sejemo — grad nam požanje,
njegovo vse, naše pa — nič,
in zajtrk naš — to je tlaka,
večerja pa valpetov bič.

Kak dolgo še zemljo mi svojo
kot sužnjiki orjemo naj —
gospoda nam vzela je pravdo,
ti, cesar, nazaj nam jo daj!»

Toda cesar ni imel več te moči, da bi bil vrnil pravdo slovenskemu kmetu, tudi če se ne oziramo na pregovor, da vrana vrani ne izkljuje oči. Sicer je prisnal, da

»Krivice, ki vam se godijo,
v nebo so vpijoče zares,
besedo zastavljam vam carsko,
to mora nehati — ni bes...«

Toda carska beseda ni bila izpolnjena, in kmet je bil navezan na svojo lastno moč. Tako se je izkusila prvič slabo oborožena kmetiška sila s plačanimi hlapci nemških vitezov in prišlo je do boja pri Brežicah l. 1516., kjer je Žiga Ditrichstein razpodil kmetiško vojsko in zajel tristo upornikov, ki jih je obesil po drevesih okolo mesta. S tem je bil zadušen prvi upor — toda kmet s tem ni bil premagan — pesem o »Stari pravdi« se je ponavljala in prišlo je do nove velike zveze slovensko-hrvatskih kmetov l. 1571. Na čelu kmetiškega upornega gibanja so stali trije glavni možje: Pasanec, Ilija Gregorič in Matija Gubec, z njimi pa je bilo mnogo veljavnih mož iz Hrvatske, Štajerske in Kranjske. Glavni upor se je obrnil proti madžarskemu magnatu Ferencu Tahyju, ki je bil daleč okolo znan po svoji krvoločnosti in brezobzirnosti, s katero je mučil svoje podanike po hrvatskih krajih. Bil je gospodar grada Podsusjeda in mnogih gradov na Hrvatskem in Štajerskem. In tako vidimo po dolgi pripravi, po obotavljanju in premišljevanju v začetku meseca februarja zbrano kmetiško vojsko po raznih krajih našega posavja: kmetiške čete se premikajo v mrzlih

zimskih nočeh proti Brežicam — kraju žalostnega spomina na prvo vstajo — da bi od tam skupno napadle gradove svojih krutih gospodov in iztrebile tujce s svoje zemlje. Čete so se počasi in previdno pomikale — vendar gospodi ni bilo neznano, kaj se pripravlja. Graščaki so pripravili svoje hlapce in po gradovih so veselo pili na svojo zmago. Krasno nam je predstavil pesnik tako družbo v pesmi »Stava« na gradu Podsusjedu pri Ferencu Tahyju.

Vino pije Oger Ferenc Tahy,
vino pije na graščini svoji,
na Sosedu, gradu na Posavju,
z njim ga pije svetlih gostov družba,
grofov sedem, vitezov petero.

In med njimi je Jože Turen, stotnik čet uskoških. Pa so se napili vina in se pogovorili o upornikih. In Jože Turen je stavil, da bo v treh tednih pordečil Savo...

Pa pustimo grajsko gospodo in pojdimo med upornike! Na Sotelskem klancu je zbral Gubec svojo vojsko. Tu vidimo ustaški »Tabor«. S krepkimi besedami nam predstavi pesnik Aškerc tri glavne voditelje upora.

Hej, to vam je živo pod klancem
na Sotelskem polju nocoj,
upornikov dvajsettisoč
za pravdo pripravlja se v boj.

Z napetim obrazom ščip gleda
na tabor ustaški zavzet,
posluša tam konj rezgetanje
in sabelj posluša žvenket.

Sam sneg in sam led po poljani,
božični razsaja vihar —
a v srcih je vroče, prevroče
osvete ogreva jih žar!

Sred tabora tam pri kurišču
možje pa sedijo trije,
zimzelen, kokotja peresa
junakom s klobukov vise.

Veselo praskeče ogenj,
iz sanj se mi prvi vzbudi —
na puško kremenko naslonjen
kmet Pasanec pravi, veli:

»Car daleč, a Bog je visoko,
odkod pomoči in sveta,
v pest svojo odslej le verujem,
zaveznik moj — puška je ta!«

Veselo praskeče ogenj,
iz misli se drugi zbudi,
sedé tam na topu turškem
voj Ilija sam govori:

»Vse vzel mi je Tahy imetje,
oplenil me s krutoj rokoj,
zato, kakor vesta, sem puntar,
zato sem med vama nocoj.

Ha, to vam je bilo življenje,
o krasni minuli ta čas,
ko Turkom sva cepila glave
naš Lenkovič slavni in jaz.

In z isto zdaj sabljo gospodo
pošiljal vam v pekla bom dno —
ker hčete, da vojvoda vaš sem —
no, v božje ime, naj pa bo.

A z vami vred tukaj prisegam,
umrjem vam rajši stokrat,
ko enkrat še iti na tlako,
le enkrat h gospodi še v grad!

Ko zmanemo Turke krščanske,
Slovenci se združimo vsi,
takrat si izvolimo kralja
in kralj naš, brat Gubec, boš ti!«

Pojemlje že ogenj — le Gubec
zamišljen strmi vanj doslej —
tu vstane, znak bratom da s sabljo
in reče samo jim: »Naprej!...«

Naprej! In zganile so se čete in boj se je pričel. Lepo ga je nam opisal hrvatski pisatelj Šenoa v svoji povesti »Seljačka buna«. Bilo je to 9. februarja ob 9. dopoldne. Bitka je bila težka in krvava: kmetiška vojska je bila razdeljena: vanjo so se zajedle dobro oborožene čete — nazadnje so planili nanje uskoki, in Jošt Turen je pordečil Savo, kakor je bil stavil. Četa Gubčeva je bila obkoljena, Gubec se je vdal, da reši svoje sobojevnike gotove smrti. Mnoge čete še niso dospele na bojišče. Med njimi so bili Štajerci. Jurij Schrattenbach jih je napadel s svojimi celjskimi oklopniki in jih zmagoslavno 500 odvedel v Celje. Ilija Gregorič se je rešil iz bitke, Pasanec in Gubec sta bila odvedena v Zagreb kot dragoceni plen zmagovite gospode. Prišla je strašna sodba, ki je bila izvršena 15. februarja: Pasanec je bil natak-njen na kol, polomili so mu kosti in odsekali glavo, Gubec je bil kronan z razbeljeno krono na razbeljenem prestolu. Oba sta umrla v strašnih mukah...

Ni namen tega spisa podati natančno zgodovinsko sliko: hoteli smo videti Gubca in njegove bojevnike tako, kakor jih vidimo v spominu pred seboj.

Tragedija je bila končana, a tvori eno najvažnejših poglavij v naši jugoslovenski zgodovini. Iz nje zveni klic po svobodi zemlje.

Preživeli smo težka stoletja. Tam v daljavi se zdaj sveti kamen na polju Gosposvetskem, spomenik naše stare pravde. Mi vnuki onih davnih dedov živimo v državi, ki ji vlada kralj našega rodu, ki je izšel iz kmetiškega stanu. On je proglasil, da je zemlja božja in kmetova. To je pravilno geslo in v tem zmislu naj se naš kmet spominja »Stare pravde« in vseh, ki so se borili zanjo. Zgodovina nam kaže pot v bodočnost. Rekli smo, da je bil v časih »Stare pravde« naš narod kmet in kmet je bil narod. Danes živimo v drugačnih razmerah; vendar je in mora biti kmet steber države, zakaj njegova je zemlja in iz zdravih domačih kmetiških tal bodo rasli novi bojevniki za »Staro pravdo«, pa tudi za čast in velikost jugoslovenskega plemena. V tem zmislu proslavljamo spomin Matije Gubca, kmetiškega kralja.

